

Problemy ochrony ścisłej i częściowej w Ojcowskim Parku Narodowym

Ojcowski Park Narodowy został utworzony w celu ochrony obszaru o bardzo urozmaiconym krajobrazie krasowym, na którym zachowały się: wybitnie bogata szata roślinna i fauna, unikatowe formy rzeźby, zabytki paleontologiczne, archeologiczne oraz architektoniczne. Rzadko spotykane zróżnicowanie szeregu elementów środowiska przyrodniczego (szczególnie szaty roślinnej, fauny i krajobrazu) było jednym z głównych argumentów uzasadniających konieczność objęcia tego terenu ochroną w formie parku narodowego (Richter, Szafer 1924). Liczne badania przeprowadzone na terenie Parku i w jego otoczeniu (Medwecka-Kornaś 1963, Michalik 1974, 1979a, 1980) wykazały, że zróżnicowanie to jest w dużym stopniu wynikiem dawniejszej gospodarki człowieka, wskutek której wykształciły się nowe półnaturalne biocenozy (murawy i zarośla kserotermiczne, łąki, pastwiska), wybitnie bogate w gatunki. Szereg biocenoz naturalnych (np. naskalne murawy *Festucetum pallentis*), niegdyś bardzo rzadkich, znacznie się rozprzestrzenił w wyniku silnego odlesienia terenu. Szata roślinna uzyskała mozaikową strukturę przestrzenną, charakteryzującą się występowaniem na przemian płatów muraw, zarośli i lasu. Stan różnorodności gatunkowej i ekologicznej roślinności i fauny Parku w latach 1965—1970 był zbliżony do optymalnego (Michalik 1978, 1979b 1985). Potwierdza to fakt, że w Ojcowskim Parku Narodowym na powierzchni 1590 ha występowało w tym czasie około 1000 gatunków roślin naczyniowych (ponad 1/3 flory polskiej) reprezentujących najrozmaitsze grupy ekologiczne i bardzo różnorodny element geograficzny. Zdecydowana większość przyrodników uważa i uważa w dalszym ciągu, że ochrona tej wyjątkowej różnorodności jest jednym z głównych zadań Parku, podyktowanych zarówno względami zabezpieczenia zasobów genowych flory i fauny, jak też walorów dydaktycznych. Ważne jest

również zachowanie pełnego zróżnicowania krajobrazu skalistej doliny, obejmującej naturalny krajobraz leśny oraz w znacznym stopniu odlesiony krajobraz kulturowy z dużym udziałem biocenoz półnaturalnych. Krajobraz kulturowy jest szczególnie atrakcyjny z uwagi na odsłonięcie malowniczych masywów skalnych i innych form rzeźby. Na części terenu Parku konieczna jest również ochrona naturalnych biocenoz leśnych, w których koncentruje się szczególnie bogata, reliktowa, flora i fauna góriska. Ojcowski park narodowy powinien zabezpieczyć warunki do prowadzenia wielokierunkowych badań, które rozwijają się tu bardzo dynamicznie. Wiąże się to z wybitną atrakcyjnością przyrodniczą Parku i sąsiedztwem dużych ośrodków naukowych.

Realizacja powyższych zadań wymaga odpowiednio zaprojektowanej sieci przestrzennej rezerwatów ścisłych i częściowych oraz bardzo starannego i precyzyjnego wykonywania różnorodnych zabiegów ochronnych.

Efekty dotychczasowej ochrony

Trzydziestoletni okres istnienia Ojcowskiego Parku Narodowego pozwala na dobrą ocenę zachodzących zmian w przyrodzie i efektów uzyskanych w wyniku działalności ochronnej.

Istniejąca dotychczas sieć rezerwatów ścisłych dała pozytywne efekty w ochronie i restytucji biocenoz i gatunków górskich oraz innych, związanych z cienistymi starodrzewiami. Proces wymierania górskich gatunków leśnych został prawie zupełnie wstrzymany. Wiele roślin górskich (np. miesięcznica trwała *Lunaria rediviva*, przetacznik górski *Veronica montana*, żywiec gruczołowaty *Dentaria glandulosa*), a nawet górskich biocenoz leśnych (las jaworowy *Phyllitido-Aceretum*, buczyna karpacka *Dentario glandulosae-Fagetum*), wyraźnie zwiększyło swój areal występowania. Zwiększyła się także liczebność populacji innych zagrożonych gatunków leśnych, jak np.: obrazki plamiste *Arum maculatum*, jęczyznik zwyczajny *Phyllitis scolopendrium*, obuwik pospolity *Cypripedium calceolus*.

Obok naturalnych, ceniolubnych biocenoz leśnych, w rezerwach ścisłych znalazło się szereg kserotermicznych zbiorowisk murawowych i zaroślowych, porastających nasłonecznione masywy skalne i zbocza dolin. Znaczna część płatów tych zbiorowisk ma charakter półnaturalny i wykształciła się wskutek dawniejszych wylesień i wypasu. Zastosowana ochrona ścisła okazała się w tym przypadku niewłaściwa. W wyniku natural-

nej sukcesji roślinności drzewiastej i związanego z tym silnego ocienienia, wiele płatów zbiorowisk kserotermicznych uległo degradacji, zanikły liczne stanowiska rzadkich gatunków flory i fauny (Michalik 1985). Szczególne nasilenie tych niekorzystnych procesów, prowadzących do zmniejszania się różnorodności gatunkowej, stwierdzono na następujących masywach skalnych objętych ochroną ścisłą: Skała Wernyhory, Pastusze Skałki, Skała Jazowa, Górczyna Skała, Skały Prałatki, Zamkowe Skały, Skały Czyżówki, Paniańskie Skały, Skały Kawalerskie, Skały Góry Koronnej oraz liczne kompleksy skalne na lewym zboczu Doliny Sąspowskiej.

Duże straty we florze i faunie kserotermicznej nastąpiły również na terenach nie objętych ochroną ścisłą, stanowiących grunty prywatne, np. w Grodzisku i w Prądniku Korzkiewskim. Tereny te zostały częściowo zalesione, częściowo samorzutnie zarosły lasem wskutek zaprzestania wypasu i wykaszania muraw.

Biocenozy łąkowe, zajmujące dna dolin, nie były włączane do rezerwatów ścisłych, jednakże wiele płatów łąk półnaturalnych, wskutek zaprzestania użytkowania kośnego, podlegało niezamierzonej ochronie ścisłej i uległo zupełnej degradacji. W innych przypadkach, zwłaszcza na łąkach stanowiących własność prywatną stosowano przeorywanie i podsiewanie mieszkankami traw pastewnych, lub bardzo silne nawożenie azotowe. W wyniku tych niewłaściwych metod użytkowania w minionym trzydziestoleciu wyginęło co najmniej 10 gatunków i kilka zespołów roślinnych związanych z łąkami i mokradłami na dnie dolin.

Dotychczasowa sieć rezerwatów ścisłych utrudniała również zabezpieczenie kulturowego krajobrazu dolin i eksponowanie interesujących form skalnych, które były zasłaniane przez rozrastające się drzewa.

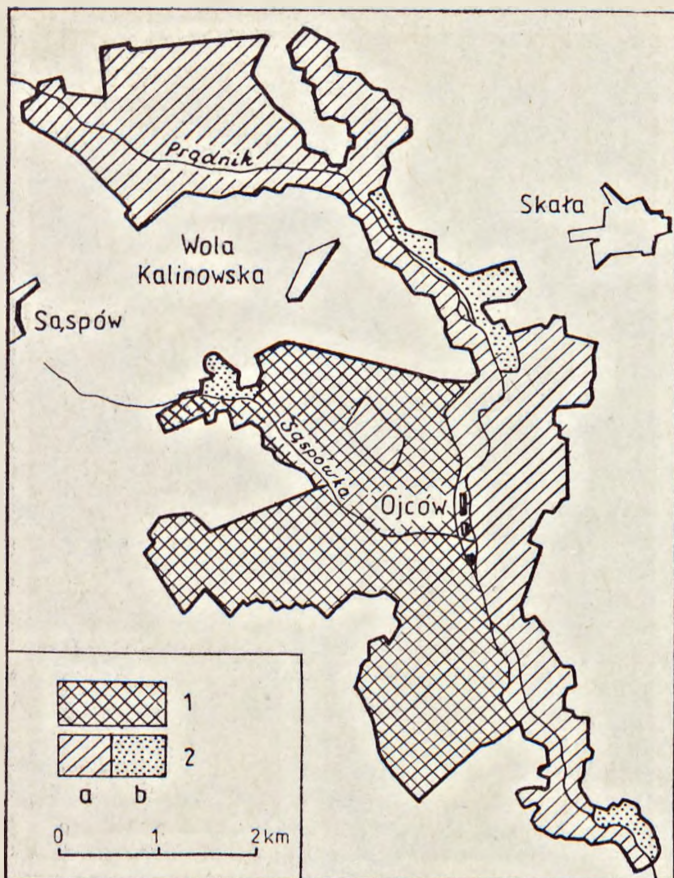
W ostatnim pięcioleciu, z inicjatywy Ojcowskiego Parku Narodowego i Zakładu Ochrony Przyrody PAN, rozpoczęto stosowanie aktywnej ochrony muraw kserotermicznych i łąk oraz krajobrazu kulturowego. W 1984 r. wyłączono z rezerwatów ścisłych najcenniejsze stanowiska biocenoz kserotermicznych oraz najbardziej interesujące pod względem rzeźby masywy skalne, na których usunięto część drzew i krzewów, w celu odsłonięcia malowniczych form skalnych oraz zarośniętych lasem muraw kserotermicznych z rzadkimi gatunkami roślin, np. ostnicy Jana *Stipa Joannis*. Prowadzi się również coroczne wykaszanie roślinności łąkowej w Dolinie Sąspowskiej.

Projekt modyfikacji sieci rezerwatów ścisłych i częściowych

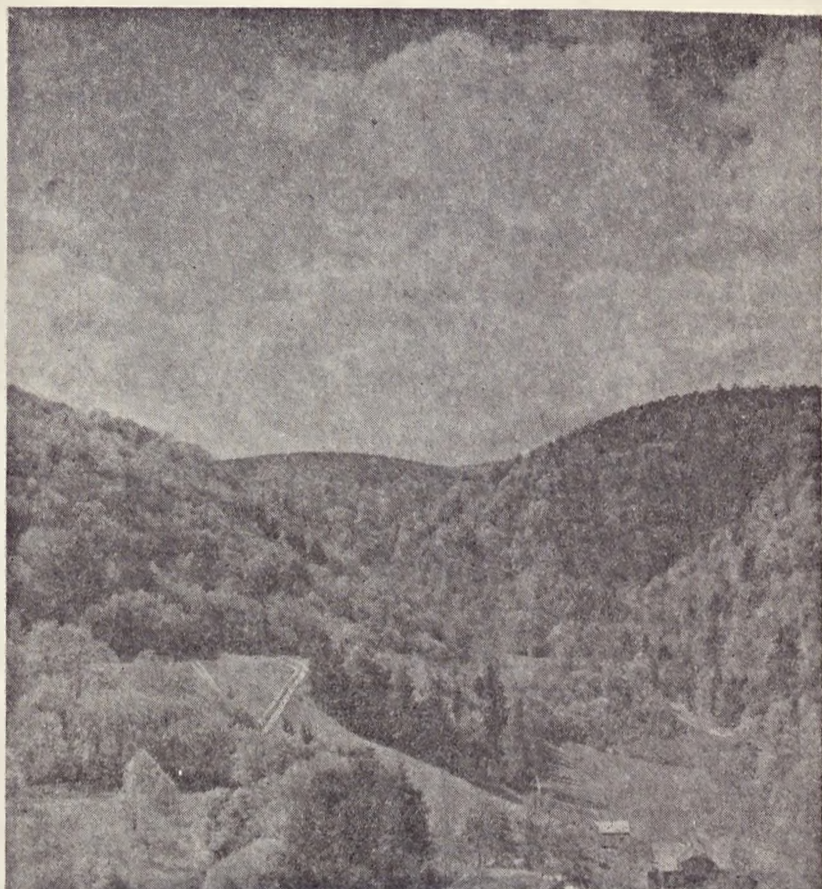
Realizacja różnorodnych zadań ochronnych, które winien spełniać Ojcowski Park Narodowy, wymaga podziału obszaru Parku co najmniej na dwie odrębne jednostki (ryc. 1).

A. Część południowo-zachodnia (Dolina Sąspowska, Złota Góra, Chełmowa Góra, Wąwóz Jamki, wąwozy za Krakowską Bramą, Wąwóz Korytania) przeznaczona jest do ochrony naturalnego krajobrazu leśnego (ryc. 2) z reliktowymi biocenozami (ryc. 3) oraz gatunkami górskimi. Perspektywicznie cały ten obszar winien być objęty ochroną ścisłą (ryc. 4). Obecnie do rezerwatów ścisłych można włączyć około 2/3 powierzchni. Są to głównie naturalne lasy bukowe i grądy oraz rzadkie starodrzewia jodłowe lub sosnowe z dobrze wykształconym niższym piętnem złożonym z gatunków liściastych. Do ochrony ścisłej włączono również niewielkie partie lasów z dużym udziałem posuszu iglastego, położone na stromych zboczach wąwozów. Usuwanie posuszu powodowało by tu silne zagrożenie erozją, niszczenie odnowień i reliktowych stanowisk gatunków górskich. Pozostała część powierzchni leśnej wymaga jeszcze intensywnych zabiegów hodowlanych i może być włączona do ochrony ścisłej za około 10—20 lat.

B. Północna, wschodnia i południowo-wschodnia część Parku (ryc. 1), nadaje się do ochrony krajobrazu kulturowego (ryc. 5) o mozaikowej strukturze przestrzennej głównych formacji roślinnych (lasów, zarośli, muraw) umożliwiającej osiągnięcie optymalnego bogactwa gatunkowego i zróżnicowania ekologicznego szaty roślinnej oraz fauny. Rezerваты ścisłe mogą zajmować tu znacznie mniejszą powierzchnię niż częściowe. Bardzo istotne jest natomiast ich rozmieszczenie przestrzenne. W Ojcowskim Parku Narodowym, ze względu na specyficzne warunki przyrodnicze, maksymalną różnorodność flory i fauny można uzyskać utrzymując dominację starodrzewi leśnych (objętych w znacznym stopniu ochroną ścisłą) na zboczach o ekspozycji północnej, a duży udział muraw i rzadkich zarośli na zboczach o wystawie południowej (Michalik 1985). Z tych względów niektóre silnie nasłonecznione partie zboczy dolin, szczególnie korzystne dla rozwoju biocenoz kserotermicznych, zostały już w 1984 r. wyłączone z rezerwatów ścisłych. Aktualnie projektuje się wyłączenie szeregu następnych pododdziałów z roślinnością kserotermiczną i poddanie ich zabiegom aktywnej ochro-

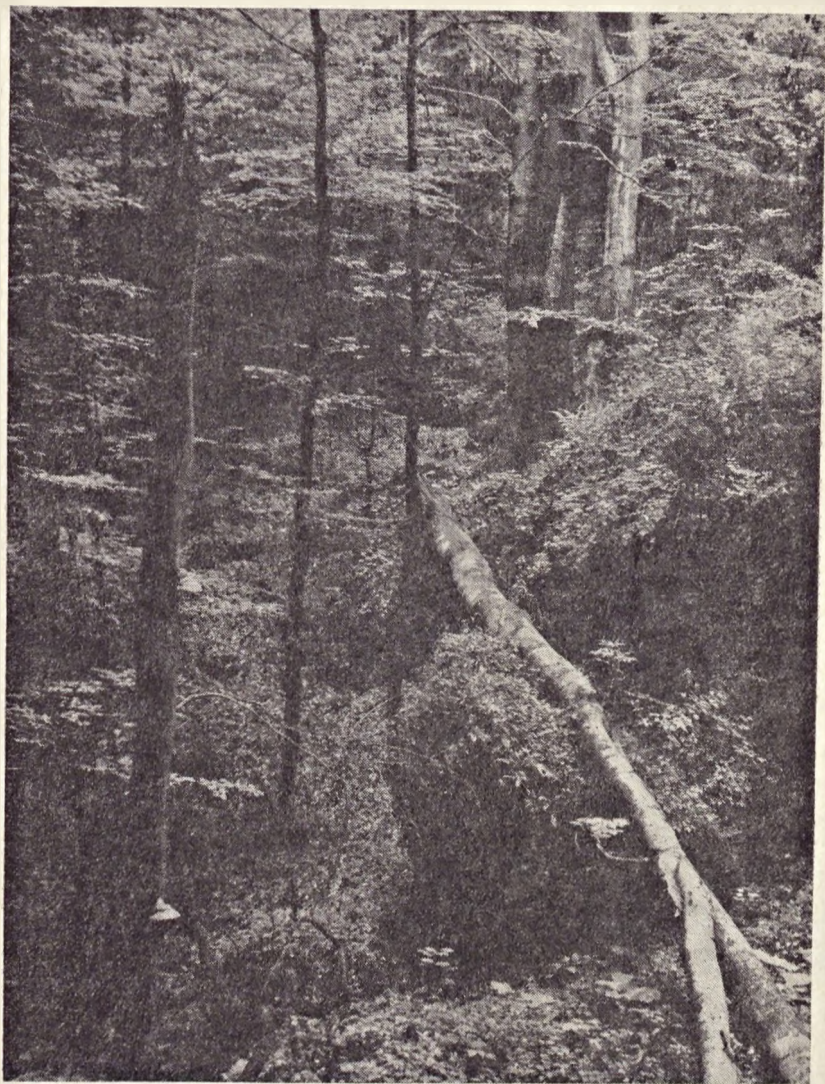

Ryc. 1. Podział powierzchni Ojcowskiego Parku Narodowego na jednostki wymagające różnych form ochrony. 1 — wskazana ochrona ścisła i restytucja naturalnego krajobrazu leśnego z reliktowymi biocenozami i gatunkami górskimi; 2 — wskazane kształtowanie krajobrazu kulturowego o maksymalnej różnorodności ekologicznej i gatunkowej szaty roślinnej i fauny (a — z przewagą naturalnych biocenoz leśnych, b — z przewagą półnaturalnych muraw kserotermicznych). — Division of the area of the Ojców National Park into the units requiring various forms of protection. 1 — areas requiring strict protection and the restitution of a natural sylvan landscape with relict biocoenoses and montane plant species; 2 — areas deserving to be formed into a cultural landscape with a maximum ecological variation and diversified plant cover and fauna (a — with the predominance of natural sylvan biocoenoses, b — with the predominance of seminatural xerothermal grasslands)

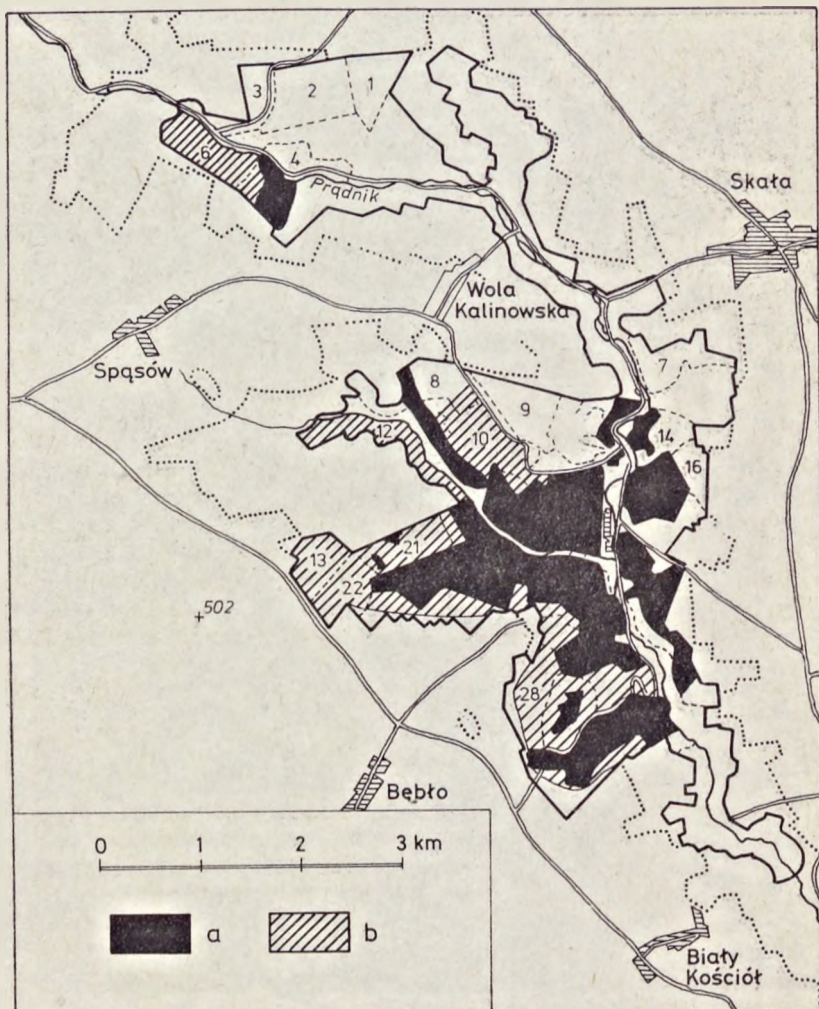

Ryc. 2. Naturalny krajobraz leśny Doliny Sąpsowskiej wymagający ścisłej ochrony. Ze względów widokowych planuje się jedynie utrzymanie półnaturalnych łąk w dnie doliny. — The natural sylvan landscape of the Sąpsowska Valley requiring strict protection. For the sake of sight-seeing it is planned to preserve seminatural meadows only at the bottom of that Valley. Fot. S. Michalik

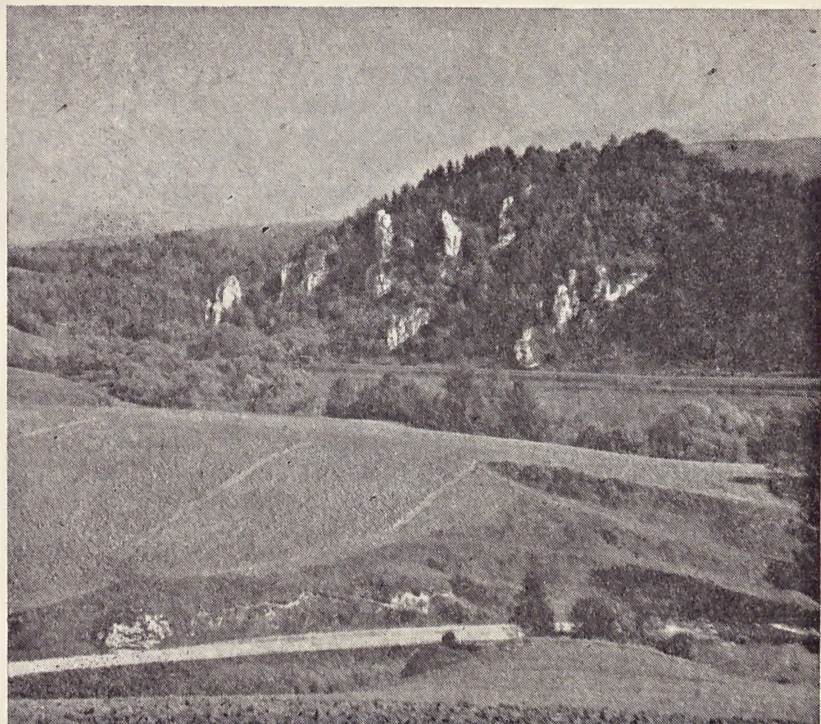
ny. Wyłączenia z rezerwatów ścisłych wymagają również te tereny, na których występuje konieczność stałego usuwania rozrastających się drzew, zasłaniających widoki na malownicze formy skalne i zabytki architektoniczne. W kilku przypadkach niezbędne było wyłączenie z ochrony ścisłej zamiera-

Ryc. 3. Drzewostan buczyny karpackiej *Dentario glandulosae-Fagetum* w wąwozie Jamki. — The Carpathian beech stand *Dentario glandulosae-Fagetum*, in The Jamki gorge. Fot. S. Michalik

Ryc. 4. Obecne (a) i docelowe (b) rezerwy ścisłe na terenach stanowiących własność Ojcowskiego Parku Narodowego. — The present (a) and the planned (b) strict nature reserves in the territories owned by the Ojców National Park

Ryc. 5. Krajobraz kulturowy z dużym udziałem biocenoz półnaturalnych. Dolina Prądnika w Młynniku. — A cultural landscape with a considerable share of seminatural biocoenoses in the Prądnik river valley at Młynnik. Fot. S. Michalik

jących drzewostanów iglastych w celu przeprowadzenia zabiegów ochronnych i odnowieniowych.

Przedstawiona wyżej propozycja modyfikacji sieci rezerwatów ścisłych może być realizowana jedynie na terenach stanowiących własność Parku. Duża część zboczy doliny Prądnika, z bardzo bogatą roślinnością kserotermiczną i leśną, stanowi własności prywatne. Utrudnia to bardzo, a często uniemożliwia, prowadzenie właściwej ochrony.

Dotychczas rezerваты ścisłe zajmowały 22% powierzchni Ojcowskiego Parku Narodowego. Proponowana korekta opiera się głównie na lepszym dostosowaniu ich sieci przestrzennej do potrzeb ochrony przyrody Parku, przy bardzo nieznacznym zwiększeniu ich powierzchni (do około 23%). Docelowo zakłada

się zwiększenie ochrony ścisłej do około 30—33% powierzchni Parku. W porównaniu z innymi parkami narodowymi, które mają lepiej zachowane środowisko przyrodnicze i nie podlegają tak silnym wpływom czynników antropogenicznych, wskaźnik ten może się wydawać zbyt wysoki. Utrzymanie odpowiedniego arealu rezerwatów ścisłych jest jednak niezbędne dla ich właściwego funkcjonowania oraz dla zapewnienia odpowiednich warunków do kontynuowania różnorodnych badań naukowych.

Maszynopis otrzymano w kwietniu 1988 r.

SUMMARY

The problems of strict and partial protection in the Ojców National Park

The Ojców National Park is distinguished by a very great ecological differentiation of its plant cover and fauna, which to a great degree results from the activity hitherto developed there by man. In consequence of a considerable deforestation of the territory, the plant cover acquired a mosaic-like spatial structure peculiar by the great share of seminatural thickets, grasslands and meadows. The seminatural biocoenoses, and particularly the xerothermal grasslands, form the habitats of very numerous species of plants and animals representing the southern geographical elements.

The Ojców National Park has as one of its fundamental aims to protect the ecological variety of biocoenoses and resources of plant and animal genes. This requires the application of both strict and partial protection, and of various measures aiming at the safeguards of the permanence of seminatural biocoenoses. The picturesque landscape of the rocky valleys also requires an active protection and proper formation. Numerous unique forms of rocks should be constantly revealed by the removal of trees and shrubs.

PIŚMIENICTWO

Richter S., Szafer W. 1924 *Projekt rezerwatu w dolinie Prądnika*. Ochr. Przyr. 4: 92—97.

Medwecka-Kornaś A., Kornaś J. 1963 *Mapa zbiorowisk roślinnych Ojcowskiego Parku Narodowego*. Ochr. Przyr. 29: 17—87.

Michalik S. 1974 *Antropogeniczne przemiany szaty roślinnej Ojcowskiego Parku Narodowego od początków XIX wieku do 1960 roku*. Ochr. Przyr. 39: 65—154.

Michalik S. 1978 *An optimal spatial system and ecological base for the protection of plant cover of the Wyżyna Krakowska*. Wyd. Uniw. im. A. Mickiewicza w Poznaniu, ser. *Biologia*, 11: 329—335.

Michalik S. 1979a *Mapa synantropizacji zbiorowisk roślinnych centralnej części Wyżyny Krakowskiej*. *Ochr. Przyr.* 42: 93—102.

Michalik S. 1979b *Przestrzenna i ekologiczna koncepcja ochrony szaty roślinnej centralnej części Wyżyny Krakowskiej*. *Ochr. Przyr.* 42: 75—91.

Michalik S. 1984 *Opinia w sprawie zasad prowadzenia gospodarstwa rezerwatowego i ochrony krajobrazowej w Ojcowskim Parku Narodowym*. Kraków, maszyn. s. 16. Biblioteka OPN.

Michalik S. 1985a *Optimalnaja model ochrany rastitielnogo genofonda (na primierie Ojcowskiego Nacionalnogo Parka)*. Międzynar. Symp. *Protection of Natural Areas and the Genetic Fund they Contain* — MAB 8, Unesco, 23—28, 09, 1985, Błagojewgrad, Bułgaria. *Materiały*, t. 1: 167—175. Sofia. BAN.

Michalik S. 1985b *Ekologiczna ochrona czynna biocenoz i krajobrazu w Ojcowskim Parku Narodowym*. *Parki Nar. Rez. Przyr.* 6, 2: 43—56.